

Vox populi – folkets stemme – er en spalte hvor tidsskriftet løfter frem folks erfaringer med psykiske lidelser og psykisk helsearbeid både historisk og nåtidig. Erfaringene kan ha ulike uttrykk, men må være publisert i en eller annen form og i sin helhet utarbeidet av personen selv.

Har ingen ting forandret seg på 100 år?

Haaken Bergh

Levende begravet. Indesperret paa galehuser i 11 – elleve – aar

Eget Forlag, Oslo 1925

Hovedpersonen i dette nummers utgave av Vox Populi, forretningsmannen og pasienten Haaken Bergh, må ha vært født i siste halvdel av 1800-tallet. Han har satt offentlige spor etter seg i form av to bøker utgitt på eget forlag. Den første boka, *Levende begravet. Indesperret paa galehuser i 11 – elleve – aar*, er basert på forfatteres egne erfaringer og opplevelser av å ha vært pasient ved ulike institusjoner beregnet for sinnslidende. Det gjelder mer bestemt Solna sjukhem utenfor Stockholm, Dr. Dedichens privatasyl i Asker, Ullevaal sykehus og Dikemark sindssykeasyl. Den andre boka, *Jo galere, jo bedre*, kom ut i 1928. Her viser Bergh hvilke bestrebelser han gjorde for å få lov til å holde et foredrag i Universitetets festsal for å tale for allmennheten om sine erfaringer fra tiden som pasient. Boka inneholder blant annet brevvekslingen mellom det akademiske kollegium ved Universitetet i Oslo, universitetssekretæren og forfatteren. Det akademiske kollegium med professor dr. jur. Fredrik Stang som formann, nektet Bergh å bruke Universitets lokaler. Etter en brevveksling som varte i to år, fikk han til slutt holdt sin tale i Logens Store sal med mange tilhørere, og interessant nok med daværende sosialminister Torjus Værland til stede. Han fikk også god pressedekning. Hvorfor en så markant aktivist tilsynelatende ikke er blitt kjent gjennom psykiatrichistorien, er derfor i seg selv et interessant spørsmål.

Vi kan lese av Berghs bøker at fram til han ble innlagt i 1903 drev egen forretningsvirksomhet i Oslo, og forsørget kone og en liten datter. Han hadde mye å gjøre og følte seg overarbeidet. Derfor dro han til Holmekollen sanatorium for rekreasjon. Etter to ukers opphold, ble han møtt av familie og venner, deriblant en lege, som foreslo at de skulle ta en tur til Sverige. Dette var begynnelsen på den lange perioden som pasient. I stedet for å dra på det han trodde var en familietur, forteller Bergh hvordan han ble lurt med til Solna sjukhem og innlagt der mot sin vilje. Senere bar turen videre til ulike institusjoner i Norge.

St. meld. nr 25 *Åpenhet og helhet* fra 1996, formidler både i tittelen og mellom permene at nå er det på tide med mer åpenhet omkring psykiske lidelser. I tiden etter ble det publisert en mengde

bøker og artikler skreiver av mennesker som selv har erfaringer fra møter med hjelpeapparatet. Eksempler på noen slike norske forfattere er Arnhild Lauveng, Odd Volden, Ingunn Øye, Hege Arstad, Målfrid J. Frahm Jensen, Esben B-J Jaer og Nina B. J. Berg. Selv har jeg hatt et inntrykk av at skriftliggjøring av denne type erfaringer er forholdsvis nytt. Selvsagt visste jeg både om Knut Hamsun og Amalie Skram, men disse var anerkjente, skjønnlitterære forfattere. Sannsynligvis var de ikke først og fremst drevet av ønsket om åpenhet i forhold til sine personlige opplevelser som pasienter, selv om begge skriver selvbiografisk om sine opplevelser med det psykiatriske behandlingsapparat. Men ved å undersøke hva som tidligere faktisk er utgitt, viser det seg at noen mennesker også før i tiden har skriftliggjort opplevelser de har hatt som innlagte i asyl og sykehus beregnet for sinnslidende. En av disse er Haaken Bergh.

Levende begravet. Indesperret paa galehuser i 11 – elleve – aar er en personlig beretning om forfatterens tid som pasient, men den er også en dyptgående granskning av aktuelle kilder som lovverk, retningslinjer for medisinerutdannelsen og avisartikler som omhandler behandlingsapparatet på begynnelsen av 1900-tallet. I innledningen konkretiserer Bergh nødvendigheten av åpenhet om hva som foregår i helsevesenet på denne måten:

Da jeg finder det at være min uavviselige og hellige plikt, og da jeg dessuten inderlig og av hjertet ønsker at hindre, at noe norsk individ noensinde faar dele min skjæbne og gjennemgaaligende rædsler og uhyrligheter, som jeg har oplevet, og da det hele naturligvis har gjort et saa voldsomt indtryk paa mig, at jeg ikke kan tie stille, har jeg besluttet mig til at utgi denne bok for at rette et alvorlig varselord til den norske almenhet, at man bør være meget forsigtg, naar man maa søke læge. (s. VI)

Bergh skriver om seg selv og om menneskene han møter i institusjonene som han, mot sin vilje, oppholdt seg på i til sammen 11 år. Han skriver blant annet om hva han selv forstår med sinnssykdom og vi får innblikk i behandlingstilbudet slik han erfarte det tidlig på 1900-tallet.

Haaken Berghs forståelse av sinnssykdom

Bergh reflekterte omkring og undersøkte begrepet «Sindsyk» Han blir aldri fortrolig med at menneskene han møter i de forskjellige behandlingstinstitusjonene har en sykdom, ei heller han selv.

Betegnelsen «Sindsyk» er efter min mening helt feilaktig, misvisende og tvetydig. Den saakaldte sindssygdøm har visselig intet med sygdom at bestille, og noen sindssygdomsbakterie eller bacille kan jo ikke paavises. (s. XX)

Han mener at «sindsomtaaket» er et bedre begrep. Siden betegnelsen «sindsyg» er upassende, mener han derved at ordet «pasient» heller ikke må benyttes fordi det betyr «jeg lider» og har sammenheng med en sykdomsforståelse som ikke passer til de spesielle væremåtene pasientene han har møtt. Han er motstander av samlebetegnelser og foreslår heller å bruke ord som betegner den enkelte, som for eksempel «sengeliggende», «syk», «forvirret», «gal», «rekonva-

lesent». Dette mener han å finne støtte for i så forskjellige kilder som Magnus Lagabøter Landslov fra 1274, i Christian den 5. Norske Lov fra 1687 og Henrik Ibsens «Peer Gynt». Men han foreslår også at man kan benytte ordene «fjollete», «skrullete», «tullete», «desperate» og lignende. Å lese dette gir meg først et inntrykk av at Bergh er nedlatende i forhold til de andre som er innlagt sammen med ham, men det kan også tolkes som en måte å komme bort fra samfunnets sterke sykdomsfokus, som han flere steder viser bekymring for. Han utdyper dette slik:

Her har tendensen her til lands til at ville gjøre alt om til sykdom sat en praktfull blomst, og den evige norske omtrentlighet feiret sin allerstørste triumf. I de 8, 5 – otte og et halvt – aar jeg var indesperret ute i Asker [Dikemark sindssykeasyl], traf jeg ikke et eneste virkelig sykt menneske. [...] Og den tendens at ville gjøre forbrydere til syke individer er efter min mening misforstaat humanitet (s. XXIII)

Bergh mener også at mye av problematikken som folk strever med i institusjonene er samfunnsskapt. Han sier at mangt ville vært gjort om man fikk bukt med arbeidsløshet, bolignød, fremmedinvasjon og klassekamp.

Behandlingen eller mangel på sådan

Bergh ble som sagt først innlagt i Sverige. Det kommer ikke fram hvorfor han ble sendt over landegrensen. Men det kan kanskje handle om at familien hadde et ønske om å få ham lengst mulig vekk, eller at nordiske land samarbeidet. For eksempel tok Dr. Dedichens privatasyl i Norge i mot velhavende sinnslidende fra hele Norden på den tiden. Ikke på noe tidspunkt skriver Bergh at han hadde behov for den type hjelp han ble møtt med. Han betegner hjelpen som «oprørende mishandling», «vold» og «overgrep», og han beskriver hvordan han ble lurt med til institusjonen. Mange navngitte leger får sitt pass påskrevet. Og han påpeker at leger ikke må behandle de innlagte som «en anden kuffert eller en høisæk» og understreker at uansett om man er innlagt eller ikke skal mennesker «ikke møtes om en synderlig ting, et dyr i et menageri eller en museumsgjenstand». Han understreker at alle er mennesker, samtidig som han på linje med mange av dagens forfattere jeg nevner innledningsvis, er kritisk til en objektivende innstilling. Behandlingen han har erfaring med beskrives slik:

Behandlingen var, som man senere av mine optegnelser vil erfare, i det store og hele langt fra kjærlig, neppe nok venlig, og hva disiplinen angaar, saa er det nok ikke saa rart bevendt med den, ti næsten samtlige oppassere mangler den allernødvendigste dannelse, utdannelse og selvbeherskelse. (s. XXXVI)

Haaken Bergh undersøkte timeplaner og pensum til legeutdannelsen i Norge, og skriver at her finnes ingenting om å behandle mennesker med respekt, hensynsfullhet, vennlighet og overbærenhet, noe de fort burde få innprentet. Flere steder kommer han tilbake til nestekjærlighetsprinsippet: «Alt hva I vil, at menneskene skulde gjøre mot Eder, det gjører og I mot Dem.» Bergh mener at Røde Kors søstre ville være godt egnet i så måte. Til tross for at egnede ansatte

blir betegnet som mennesker med nestekjærlighet, viser han til at høyt utdannede psykiatere ville kunne gjøre forholdene i sinnsykeasylene bedre. Dette ser vi også i dag. Statlige føringer fremhever på den ene siden at vi trenger å innføre et ikkemedisinsk kunnskapssyn hvor pasientens medbestemmelse er sentral. På samme tid understrekes behovet for å ansette flere høyt utdannede psykiatere som kan få orden på kritikkverdige forhold og effektivisere behandlingen. Dette kan tolkes som om den medisinske kunnskapen er å foretrekke fremfor kunnskapen til mennesker som har erfaringskompetanse.

Bergh gir råd om hvordan psykiatrien på den tiden bør satse på lavterskeltilbud:

Vi må ogsaa snart komme derhen, at vi får opført et hospital, hvor folk, der føler seg usikte paa sit sind, kan komme paa sykehuset la sig indskrive og utskrive efter eget forgodtbefindende uten derfor at faa sindsykestemplet paa sig (s. XXXIX)

Når jeg nå har lest denne boka sitter jeg igjen med et inntrykk av at svært lite er forandret siden Haaken Bergh første gang ble innlagt i 1903. Over 100 år er gått, men det han skriver likner på det dagens forfattere av tilsvarende selvbiografier har erfart: manglende medbestemmelse i et hierarkisk system hvor pasientene blir en diagnose og et nummer i rekka. Men jeg finner også en vesentlig forskjell. Dagens forfattere reiser ingen debatt om hvorvidt de har en sykdom, slik Haaken Bergh gjorde. Å forstå psykiske problemer som sykdom er slik sett blitt en selvfølgelighet i løpet av denne perioden.

Men hvorfor er erfaringene med å være innlagt før og nå så like, til tross for alle reformer og gode ideer som har vært fremsatt? En måte å forstå dette på er at Haaken Bergh, og andre som også for lenge siden delte sine erfaringer skriftlig med omverdenen, sjelden har blitt lest eller tatt hensyn til av de som har makt og myndighet til å endre et etablert helsevesen. I norske psykiatrihistoriebøker finnes få eksempler på at pasientenes egne synspunkter er relevante. Det kan tenkes at for å bevare det medisinske hegemoniet, måtte man la slike stemmer forstumme. Det kan også handle om en manglende tiltro til at psykiatriske pasienter kan være pålitelige informanter. Og det kan handle om en profesjonskamp hvor fagfolks plassering i et behandlingshierarki blir truet dersom man tillegger pasientene stemmerett. Derfor kan resultatet bli å stoppe dem som åpner munnen for å fortelle om vanskelige erfaringer som innlagt, og heller tilskrive åpenheten og kritikken den diagnosen vedkommende har fått. Arnold Juklerød er eksempel på det siste. Gaustad sykehus' behandling av Juklerød viser at sykeliggjøringen i samfunnet, som allerede Bergh uttrykte bekymring for, er blitt til en integrert del av tenkesettet selv til de som har skrevet om kritikkverdige forhold ved behandlingssystemet. Dagens forfattere er ikke lenger i tvil om at de er syke. Haaken Berghs bøker har verdi som kilde til kunnskap om tidligere tiders behandlingspraksis og en pasients opplevelse av disse. Men de har også verdi som et tidsvitne fra en tid hvor behandlingsapparatets grunnleggende ide om avvik som sykdom ennå ikke var blitt enerådende.

Inger Beate Larsen

Inger.b.larsen@uia.no